

ȘTIINȚA (II)
SOCIOLOGIA CA ȘTIINȚĂ A REALITĂȚII SOCIALE

Sociologia s-a conturat încă din antichitate, făcând parte, similar mai tuturor științelor, din cuprinsul filozofiei și al moralei. Ca știință, ea se ocupă cu studiul fenomenelor societății omenesti și legile evoluției umanității.

Cel care a introdus prima dată noțiunea de sociologie, găsimu-i în același timp locul convenit în sistemul științelor, a fost August Comte (1789- 1857), urmărind în același timp înființarea unei filozofii pozitive: corespunzătoare ultimului stadiu la care omenirea trebuie să tindă după ce a trecut prin starea teologică și cea metafizică, ce reprezentau trepte necesare ale omenirii, în mersul ei de la copilărie spre maturitatea pe care o reprezintă faza finală a spiritului pozitiv. Scopul final al filozofiei sale pozitive era de natură practică: progresul umanității. El credea că nu se poate participa efectiv decât printr-o măsură educativă: reforma sufletească în spiritul pozitiv. Sentimentul de apartenență la comunitatea umanității, sentimentul social prin care altruismul ia locul egoismului, trebuie în mod deosebit dezvoltat.

De remarcat faptul că știința din antichitate nu avea același sens cu cea din timpurile noastre. Ea conținea multe elemente metafizice, religioase și morale, care împreună defineau filozofia. De aici rezultă că istoria științelor din antichitate se confundă cu istoria filozofiei.

Este bine cunoscută ideea atribuirii Renașterii, începutul unei perioade noi pentru toate științele. Va trebui totuși să nu credem că această nouă etapă a venit așa dintr-odată. Spiritul nou s-a desprins treptat din preocupările religioase și cele filozofice, științele devenind din ce în ce mai independente, iar prin aprofundarea cercetărilor, ele s-au scindat la rândul lor în ramuri din ce în ce mai numeroase, constituite în discipline separate. Era normal ca științele sociale să urmeze și ele calea aceasta spre diferențiere. Așa au apărut, pe rând, economia politică, științele juridice, politica, etica etc, în afara celorlalte preocupări științifice. Filozofia ia amploare prin dezvoltarea numeroaselor ramuri care privesc științele sociale: filozofia socială, filozofia dreptului, filozofia istoriei. În fiecare din acestea găsim preocupări referitoare la societate. Obiectivele acestea, oarecum separate, s-au apropiat lent și s-au contopit în știința veche ca preocupare, dar nouă ca știință independentă: sociologia. Cu alte cuvinte s-a trecut voit de la starea naturală la starea socială a indivizilor, convinși

prin decursul timpului că întovărășirea (asocierea) prezintă avantaje multiple. Urmărind istoric drumul parcurs de societatea umană în general, putem afirma că la începutul secolului al XIX-lea aveam o știință despre societate, în general, dar care nu avea un nume și nu i se acordase un loc bine definit în clasificarea științelor. Aici trebuie să-l amintim din nou pe August Comte, care la 1830 introduce termenul sociologie. El i-a stabilit sociologiei un loc bine definit în clasificarea științelor, ceea ce face a fi recunoscută oficial. Clasificarea pe care o face este liniară, științele existând într-o formație bine determinată, care nu poate fi modificată. El începe cu matematica, continuă cu astronomia, fizica, chimia, biologia și, evident, încheie cu sociologia. Raționamentul său la întocmirea acestei clasificări a fost:

1. Între științe există o continuitate logică, urmărind ordinea complexității și particularității crescânde și a simplității generalității descrescânde. De aici rezultă că matematica este aceea care se ocupă cu fenomenele cele mai simple și mai generale; sociologia se ocupă cu fenomenele cele mai complexe și particulare, motiv pentru care una este așezată la începutul, alta la sfârșitul seriei. 2. În același timp clasificarea arată și o dependență liniară (nu reciprocă): astronomia depinde de matematică, fizica de astronomie etc; deci fiecare depinde de cele precedente, dar nu și de cele următoare. Rezultă astfel, după Comte, că sociologia este știința care depinde de toate celelalte științe. Reiese prin urmare că sociologul ar trebui să cunoască toate științele existente.

3. În final, clasificarea reprezintă și o ierarhie a științelor, o scară a cunoștințelor către unitate. Iată cum se construiește o scară progresivă de înaintare a cunoașterii despre lucruri, unde sociologia este situată pe cea mai înaltă treaptă a acesteia. Așa s-ar explica și apariția acesteia în urma celorlalte științe.

După Comte, filozoful sociolog Herbert Spencer (1820-1903) imaginează o nouă clasificare, care are la bază criteriul abstractului și concretului, iar dependența liniară și ierarhică este transformată în dependență reciprocă. Nu vom intra însă în detalii, căci ambele clasificări sunt depășite și abandonate astăzi. Sociologia fiind în prezent pe deplin constituită și conturată, având un proces deosebit ca știință, putem privi retrospectiv perioada de început a celor doi, care nu au cuprins explicit științele sociale. Nu vom putea intra în studiul sociologiei, sub toate aspectele sale, deoarece domeniul este foarte vast și diversificat, dar ne vom opri asupra sociologiei românești.

Orice școală națională de sociologie are proprietățile unui fenomen istoric. Determinată prin coordonatele sale cazual-istorice, sociologia clasică românească are ca sursă directă viziunea sociologică folclorică. Folclorul păstrează prin perpetuarea sa istoria socială și culturală a unei națiuni. Lupta multiseculară pentru libertate socială și națională a fost tema fundamentală sociologică a folclorului nostru, trecând direct în sociologia clasică românească.

Începuturile sociologiei românești apar ca o doctrină militantă în serviciul eliberării sociale și naționale, dar pentru moment, sociologia ca atare nu este. Începe doar pregătirea și desfășurarea revoluțiilor de la 1848, unirea principatelor în 1859, reforma agrară din 1864, cucerirea independenței de stat în 1877, revoltele sociale-țărănești declanșate în secolul al XIX-lea, reformele culturale (oarecum timide), vor impune necesitatea unei teorii sociale și culturale (economică, politică, juridică, estetică, etică, etc).

În această perioadă de frământări sociale, Mihail Eminescu emite conceptele de societate naturală și societate a rațiunii (convențională), rezultat al vastelor sale lecturi sociologice. A fost influențat poate și de conceptele care au făcut carieră și în sociologia clasică europeană: comunitate și societate (Ferdinand Tönnies, 1855-1936), societate militară și societate industrială (Herbert Spencer), solidaritate mecanică și solidaritate organică (Emil Durkheim, 1858-1917) etc. Găsirea unei teorii sociale valabile în mod obiectiv se conturează din ce în ce mai sigur către sfârșitul secolului al XIX-lea, când se remarcă o serie de personalități, mai ales din mediul rural, precum: Mihail Eminescu, Vasile Conta, Ion Ionescu de la Brad și alții. Ei sunt cei care au pus bazele începutului sociologiei românești. Spre exemplu, Vasile Conta era convins că determinismul domnește asupra fenomenelor sociale întocmai ca și asupra fenomenelor fiziologice. Important de remarcat faptul că în anul 1877, când nici în țările dezvoltate sociologia nu se definea ca disciplină, Mihail Eminescu scria: „Sociologia nu este până acum o știință, dar ea se întemeiază pe un axiom,

care e comun tuturor cunoștințelor omenești, că adică întâmplările concrete din viața unui popor sânt supuse unor legi care lucrează în mod hotărât și inevitabil. Scriitorii, care în privirea ideilor lor politice sânt foarte înaintați, au renunțat totuși de-a mai crede că statul și societatea sânt lucruri convenționale, răsărite din libera învoială reciprocă dintre cetățeni; nimeni, afară de potaia de gazetari ignoranți, nu mai poate susține că libertatea votului, întrunirile și parlamentele sânt temelia unui stat. De sânt acestea sau nu sânt, statul trebuie să existe și e supus unor legi ale naturii, fixe, îndărătnice, neabătute în cruda lor consecență”.

Ideea unei sociologii științifice, obiective, opusă oricărei sociologii subiectiviste, capabilă să contribuie la soluționarea problemelor fundamentale ale societății și civilizației românești, este una dintre cele mai prețioase premize pe care secolul al XIX-lea le avansează pentru crearea unei sociologii științifice românești. În acest sens trebuie apreciată și deschiderea celor dintâi cursuri de sociologie la universitățile din București și Iași în 1897. Cu toate acestea, apariția cu adevărat a sociologiei românești se va impune cu aproape 20 de ani mai târziu.

În această perioadă, sociologia românească a reușit să se integreze realităților sociale ale momentului, contribuind astfel la soluționarea științifică a problemelor ridicate de viață. Vom putea astfel aminti câteva titluri: „Principes fondamentaux de l’Histoire” (publicate la Iași și Paris în 1899), reluate apoi de Théâtre de l’Histoire în 1908; „La prévision en sociologie”, publicată în „Revue Internationale de Sociologie”, Paris, 1912, elaborate de Alexandru D. Xenopol. Să amintim de asemenea „Mécanique sociale”, tipărită la Paris și București în 1910 de către Spiru C. Haret, dar și „Neoiobăgia, studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare” (1910) a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. Despre astfel de lucrări se va scrie elogios în orice istorie științifică a sociologiei.

Presupunând că în sociologia românească din acea perioadă s-ar putea distinge între o tendință speculativ-filozofică și una aplicativă, sociotehnică, în planurile de profunzime, cele două tendințe se interferau și se sprijineau reciproc. Efortul de a crea o teorie sociologică eficientă în practica societății se conjuga cu efortul de a găsi problemelor realității social-culturale românești soluții științifice, obiective. Fundamentală, dar în același timp aplicativă, sociologia românească a timpului a ajuns astfel capabilă să aducă o valoroasă contribuție la dezvoltarea ca știință a Sociologiei. Xenopol, fără a propune un model propriu sociologiei, sugerează ideea unui model comun unui mare număr de științe analoge. De aceea el consideră că ceea ce se poate prevedea nu este cutare sau cutare eveniment, ci doar direcția de dezvoltare în viitor, din direcția identificată în trecut.

Chiar dacă concepția lui Xenopol nu se susține, iar dificultățile ei, destul de contestate de gânditorii contemporani cu el, modelul este preluat prin adaptare de către matematicianul Spiru Haret. La fel ca și Xenopol, el urmează principiile raționamentului analogic, așezând sociologia alături de științele care utilizează instrumentul matematic. Astfel, el nu propune un model mecanicist al sociologiei, ci un model matematic. În acest sens, el propune, între sistemele mecanice și sistemele sociale, un semn al analogiei, arătând că rațiunea umană este departe de a fi singurul factor determinant al fenomenelor sociale. Declarându-se un adversar al oricărui subiectivism în știință, el s-a străduit să dezvăluie cu ajutorul unor enunțuri și metode ale „Mecanicii Raționale”, ceea ce este logic, rațional.

El declară însă fără regrete că în sociologie fenomenul difuziunii sociale este cu mult mai complex. Pentru a se face înțeles, formulează legea continuității fenomenelor sociale astfel: toate fenomenele sociale sunt continue. Spiru Haret caută să explice că dacă acțiunea omului față de catastrofele naturale este foarte restrânsă, nu același lucru se petrece în cazul șocurilor datorate cauzelor sociale, căci acestea nu sunt niciodată spontane. Ele se datorează acumulărilor de-a lungul timpului și pot fi cunoscute și studiate. De cine? De oamenii care sunt la conducerea statului. Ei au datoria să urmărească cu atenție evenimentele și să se prevadă urmările, anihilând cauzele, și preîntâmpinând dezastrul.

Haret își argumentează teoria prin următoarea explicație: „Am determinat starea socială a unei societăți prin starea sa economică, intelectuală și morală... Se poate reprezenta prin câte un vector, fiecare din aceste stări economice, intelectuale și morale ale unui corp social...”. În acest mod el afirmă că se poate defini civilizația integrală sau completă a unui corp social ca o stare în care vectorul regulat face unghiuri egale cu axele de coordonate, ceea ce înseamnă că corpul social se bucură de o egală dezvoltare din punct de vedere economic, intelectual și moral. De aici el trage concluzia că „o civilizație integrală este cu atât mai avansată cu cât vectorul sau rezultanta este mai mare”. El continuă, concluzionând că „nu ajunge ca suma bunăstării economice, intelectuale și morale a unei societăți să fie repartizată cât se poate de armonios în masa socială, căci este greu să numim bogată sau cultă o societate în care avuțiile colosale ale câtorva indivizi se ridică deasupra unei mulțimi de înfometăți...”. Într-un moment de respiro, stau și mă gândesc: oare această teorie nu-i valabilă în zilele noastre și la noi?

Și pentru că Spiru Haret este actual prin ideile sale și astăzi, trebuie să precizăm că teoria sa despre progresul intelectual al societății s-a dovedit corectă cu aplicabilitate la formulele matematice despre creșterea exponențială a informației. De remarcat, admirând această inteligență a celui care a fost Spiru Haret (astăzi pe nedrept ignorat), că unele dintre modelele propuse de el au anticipat modele cibernetice sociale, elaborate în ultimii ani.

Dacă privim sumar dezvoltarea sociologiei românești căci nu ne putem permite a intra într-o analiză detaliată, avem serioase motive să afirmăm că este, în cea mai mare parte, componentă meritorie a sociologiei internaționale. De aceea, cred, este important a aminti mai întâi Școala Sociologică de la București, creată și condusă de Dimitrie Gusti, asociind în mod fericit o seamă de reprezentanți importanți ai sociologiei noastre universitare: Petre Andrei, Mihai D. Ralea, Ștefan Zeletin și atâția alții.

Sistemul sociologic imaginat de Dimitrie Gusti în 1910 a rămas aproape neschimbat până în 1943, când i s-au făcut anumite precizări și îmbunătățiri.

Nu ne vom putea hazarda să ne extindem cu analiza aspectelor și problemelor ce se pun astăzi în sociologie, care cuprinde un spectru atât de larg, căci acest deziderat este misiunea și rolul sociologilor de profesie. Vom afirma, însă, că în zilele noastre diversitatea unităților sociale trebuie confruntată cu o unitate socială tip care-i națiunea. Cu alte cuvinte, există deci unități sociale în cadrul națiunii și unități sociale supranaționale. Și să nu ignorăm un adevăr incontestabil, că aceste unități sunt însăși Umanitatea. Și apoi națiunea constituie obiectul unei științe de sine: „știința națiunii”.

Prof. univ. dr. ing. **GHEORGHE P. ȚICLETE**